
Obravnava antike v novejših slovenskih retoričnih priročnikih

Klaudija Sedar

Retorika, za izvor katere je potrebno poseči približno 2500 let nazaj, odpira v našem vsakdanjiku premnoge poti, bodisi v poslovnem bodisi v javnem bodisi v zasebnem življenju. Že samo dejstvo, da je prisotna še v današnjem času, naznanja, da brez nje v našem delovanju skorajda ne moremo shajati. Resda sta bila moč in vpliv govorjene besede v antiki precej večja kot danes in se je zdela retorika skozi mnoga stoletja odmaknjena, toda v današnjem, sodobnem času se pričinja njen pomen ponovno uveljavljati. Navsezadnje se retorika v obliki sredstev ali tehnik prepričevanja pojavlja vseskozi in v vseh človeških družbah ter se nemalokrat vrača na začetek svoje poti – v antiko. Retorika kot znanstvena disciplina in sistem se je izoblikovala z Aristotelom iz Stagire (384–322 pr. Kr.), saj je prav on retorični teoriji postavil temelje, s katerimi se hranijo klasični priročniki. Kot nedvomno najpomembnejši govorniški teoretik je v času svojega delovanja izhajal iz definicije: *Retorika je veščina odkrivanja in uporabljanja vseh dosegljivih sredstev prepričevanja pri katerikoli zadevi*. S tem, ko je oblikoval sistem retorike, je vpeljal tudi nekaj osnovnih delitev,¹ katere so v retorični teoriji sprejeli in so, z nekaj dopolnili, veljavne še danes. Aristotelovo pojmovanje retorike in njenih elementov mi je ob enem služilo kot kriterij za analizo novejših slovenskih priročnikov.

Metodologija dela je temeljila na pridobivanju sekundarnih podatkov iz domače strokovne literature in virov, ki obravnavajo tovrstno področje v obdobju zadnjih trideset let. Zbiranje podatkov je potekalo s prebiranjem razpoložljive literature, ki je dosegljiva v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani (priročniki in doktorska disertacija) ter v Centralni knjižnici Ekonomske fakultete v Ljubljani in Ekonomsko-poslovne fakultete v Mariboru (diplomska dela). Kriterij za zajeto literaturo je temeljil na zapisu v slovenskem jeziku, ključno merilo za obravnavo pa je bila retorika oz. retorične zmožnosti. Nato je bila na osnovi deskriptivnega pristopa na-

¹ Glej prilogo 1.

rejena metoda klasifikacije in kompilacije, ki skuša povezati spoznanja, stališča in sklepe različnih avtorjev.

Pričujoči prispevek skuša pregledati vlogo, ki jo antičnemu govorništvu pripisujejo priročniki, ki so jih zasnovali slovenski avtorji v zadnjih tridesetih letih. Pri vlogi antike v novejših slovenskih retoričnih priročnikih so me vodile določene smernice, s pomočjo katerih sem poskušala ugotoviti, na kakšen način avtorji slovenskih retoričnih priročnikov, ki so izšli v zadnjih tridesetih letih: 1. pojmujejo retoriko in kaj razumejo pod besedo »retorika«; 2. opredeljujejo govorniške zvrsti dandanes; 3. priporočajo dele govora za uspešno strukturiranje govora, in sicer katere; 4. podajajo sredstva prepričevanja, ki so navsezadnje nepogrešljiv element pri pripravi govora; 5. opredeljujejo naloge govornika in kakšen pomen jim pripisujejo.

Namen prispevka je predvsem opisati vlogo, ki jo ima antika v novejših slovenskih retoričnih priročnikih in obenem spodbuditi nadaljnje podrobnejše raziskovanje o antiki v dandanašnjem času. Namen je prav tako seznaniti morebitnega bralca oz. govornika, ki želi svoje poznavanje sodobne retorike razširiti in izpopolniti z zgodovinskim vidikom. Kakor bo razvidno, retorika ni le veščina spretnega in prepričljivega govorjenja, ampak pomeni tudi znati brati in pisati »med vrsticami« in hkrati slišati tisto, kar v danem trenutku ni bilo izrečeno, ker je ostalo v mislih govornika.

Seznam del, ki sem jih upoštevala pri svoji raziskavi:

a) Priročniki:²

- Bertonec, Ivan (1980). *Predavanje in govorništvo*. Ljubljana: Zveza delavskih univerz Slovenije in Dopisna delavska univerza Univerzum, 163 str. V knjižici je poudarek na metodičnem znanju in sposobnostih predavatelja, govornika in informatorja. Avtor jo namenja vsem poslovnim delavcem, vsem družbeno-političnim funkcionarjem, vsem vodjem delegacij, vodjem samoupravnih sindikalnih skupin in seveda vsem, ki se bolj ali manj profesionalno ukvarjajo s posredovanjem znanja.
- Vatovec, Fran (1984). *Javno govorništvo*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 295 str. Avtor spregovori o čaru žive besede, govorih in govornikih z vseh izhodiščnih aspektov: razvojnega, psihološkega, teoretičnega in praktičnega, seveda znotraj zgodovinskega in tipološkega stališča. Knjiga je napisana s sodobnih vidikov, vendar temelji avtorjeva analiza na tehnologiji, ki jo je iznašla stara retorika. Glede na to, da je zorela iz avtorjevih zapiskov, spoznanj, predavanj in govorov v okviru učnega predmeta na visoki šoli za politične vede v Ljubljani, je prepričan, da bo vsebina knjige zelo privlačna za tiste bralce, ki se zanimajo za kulturo govorjene besede. Poleg tega bo v veliko praktično pomoč vsem tistim, ki so v svojem vsakdanjem življenju vezani na javno nastopanje, in tudi konkreten kažipot pred javnim nastopom, saj je praktični snovni vidik izčrpno razčlenjen.

² Bibliografski podatki priročnikov so navedeni po letnicah nastanka.

- Grabnar, Boris (1991). *Retorika za vsakogar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 235 str. Knjiga po zgodovinskem pregledu (antika, srednji in novi vek) in teoriji retorike ponuja osnovne napotke, ki naj služijo kot izhodišče pri javnem nastopanju. Avtor pravi, da skuša knjiga predvsem oživiti znanost, ki je stara že 2500 let, a smo v naši dobi nanjo pozabili. Kot pa pove že naslov, je namenjena vsakomur.
- Dolgan, Milan (1996). *Govorno ustvarjanje*. Ljubljana: Založba Rokus, 252 str. Avtor prikazuje šest ustvarjalnih postopkov, oblik, ki so posebej primerne za govorno produkcijo (sestavljanje vrstic – govorno pesnjenje, govorništvo, razprava o govornem ustvarjanju, narekovanje sestavka, pripovedovanje zgodbe, intervju (zasliševanje) in gledališko govorno ustvarjanje – projekt »Petrček«). Razporeditev poglavij je po eni strani smiselna, po drugi svobodna. Predstavljeni so predvsem osnovni postopki, jezikovni poizkusi, ki so primeri za šolo na višji oziroma visoki šolski stopnji, kar pa nikakor ne izključuje uporabe na nižji (prag šolskega okolja prestopa le v zadnjem poglavju – gledališko govorno ustvarjanje). Knjigo, ki ni strogo sistematična, ampak bolj raznovrstna in svobodna, je avtor namenil ne le šolnikom, ampak tudi drugim udeležencem duhovnega snovanja, kakršno je jezik. Z vključenostjo poglavja »govorništvo« in s poudarkom na jezikovni vzgoji avtor nedvomno prispeva k temu, da bi bil slovenski jezikovni pouk bolj privlačen in raziskovalen.
- Zidar, Tatjana (1996). *Retorika: moč besed in argumentov*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 188 str. Po uvodu, kjer nas avtorica na kratko seznani z zgodovinskimi dejstvi, elementi retorike in z retoriko pri Slovencih, se začenja naša pot učenja retorike. S prepričevalnimi sredstvi, bistvenimi jezikovnimi prvinami, učinkovito zgradbo govora in oblikovanjem ustvarjalnega mišljenja, ki vodi do uspešne argumentacije, skuša priročnik pomagati, kako svoje skrite govorniške talente damo na svetlo in jih pravilno uporabimo. Poleg tega nas pouči, kako svoj govorni nastop izboljšamo z govorico telesa (pogledi, mimika, gibi, drža telesa) in z glasovnimi elementi (višina, barva glasu, jakost, tempo, razločna izgovorjava). Za konec avtorica še s tehnikami, načini in oblikami opomni na pravilno dihanje, sprostitev, premagovanje uničujoče treme in okrepitev samozavesti. Namen priročnika je, da bi se v trenutku govornega nastopa znebili bremen, ki nam preprečujejo, da bi svoje zamisli, sklepe povedali jasno, razumljivo in prepričljivo, brez živčnosti, miselne zmedenosti in plahosti. Didaktična ureditev, ki temelji na šolski strukturi, sistematično, preprosto in razumljivo podaja teorijo in jo povezuje s prakso na osnovi napotkov in tehnik za učinkovit govor.
- Šedivy, Vladimir (2000). *Govori in pisma z lepo mislijo – kako uspešno govorimo: priročnik za priložnosti govorništva*. Murska Sobota: Eurotrade Print, 168 str. Priročnik je z razdelitvijo na pet poglavij zasnovan kot pomoč ljudem vseh starosti, ki si želijo pomoči v svojem življenju in pri raznovrstnih funkcijah. Po kratkem pregledu retorike skozi zgodovino in pri Slovencih preide avtor

na govore, na samo pripravo in izvedbo le-teh. Vse od drugega poglavja naprej (od strani 29) sledijo praktični primeri govorov, pesmi, izrekov in pregovorov ob najrazličnejših priložnostih.

- Vodopivec, Milan; Vodopivec, Matija (2004). *Kako raziskujem, pišem, nastopam: sporočilna tehnika pisanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 77 str. Priročnik predstavlja sporočilno tehniko pisanja in ponuja preproste, konkretne napotke za strokovno pisanje, daje pa tudi nasvete za govorni nastop. Namenjen je dijakom, študentom in vsem, katerim sta strokovno pisanje in nastopanje v javnosti pomembni opravili v vsakdanjih življenjskih situacijah. Glavna pozornost je sicer namenjena pisanju, vendar so v zadnjem (sedmem) poglavju navedeni tudi napotki za govorni nastop. Avtorja sta to poglavje dodala namerno, saj se nagibata k tezi, da Slovenci morda res nismo rojeni govorniki. Zatorej, pravita, je še bolj pomembna zavest, da tudi za takšno sporočanje obstajajo koristni konkretni napotki, ki nam lahko močno olajšajo posel.
- Zupančič, Zdravko (2005). *Mali vedež retorike*. Ljubljana: Šola retorike (Zbirka Šola retorike: I. knjiga), 93 str. Knjižica, ki ne »mara« biti strokovni priročnik, ampak govorniški zvezek, skuša postati govorcu priročni prijatelj za vsakdanjo rabo. Svoje mesto naj bi zavzemala tako v novinarskih predalih, šolskih torbah, poslovnih usnjenih kovčkih in učiteljskih omaricah, kot tudi na knjižnih poličkah vsakogar, ki na kakršenkoli način javno govorno nastopa. *Mali vedež retorike* z opredelitvijo na izvedbo govornega nastopa skuša le s pisano besedo navdušiti bralca, da glasno spregovori. Podaja »zgodbo« o tem, kaj se dogaja v govorčevi duši in kako izredno pomembna je izgovorjena beseda. Bralcu tako v pesniški govorici hudomušno namiguje, kako se spoprijeti z javnim nastopom: v nesistemski razvrstitvi avtor le na kratko podaja teoretična spoznanja in pripravo govorca na govorni nastop, večidel knjižice pa posveča izvedbi govora (izpostavi *jezik, glas, ritem, prostor, govorne položaje, revizite, razmerje govorec – poslušalec* (npr. retorične ukane), kar spelje na *etiko govorjenja*, ki hkrati zaključuje vsebino priročnika).
- Marc, Darinka (2006). *Kultura govorjene in zapisane besede ali Retorika za današnjo rabo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 144 str. Priročnik v prvih štirih poglavjih teoretično predstavlja posamezne sporazumevalne dejavnosti (poslušanje, govorjenje, pisanje in branje). V nadaljevanju obravnava omenjenih dejavnosti dopolnjujeta poglavji o prepričevanju in utemeljevanju ter kritičnem presojanju. Teoretični opisi, utrjeni s ponazorili ali z razlagami, so ob koncu vsakega poglavja nadgrajeni z vajami, ki predvidevajo nastop pred občinstvom. Didaktična ureditev priročnika je namenjena šolski uporabi.

- Mirjanić, Anita (2006). *Tečaj retorike*. Ljubljana: Založba Rokus, 47 str. *Tečaj retorike* je namenjen govorcem, ki želijo uspešno javno nastopiti. V okviru tega polaga avtorica največ pozornosti zunanjemu videzu govorca (mimika, gestikulacija, drža telesa in artikulacija), v zadnjem delu priročnika pa poseben prostor nameni še sestankovanju, kjer poleg petih zlatih pravil uspešne izvedbe sestanka ponovno izpostavi zunanji videz, saj prav ta ljudem okoli nas sporoča morebitno notranjo usklajenost, motiviranost za delo in hkrati tudi naš položaj.
- Žagar, Igor Ž.; Domajnko, Barbara (2006). *Argumentiranost kot model (uspešne) komunikacije*. Domžale: Izolit, 92 str. Znanstveno delo³ *Argumentiranost kot model (uspešne) komunikacije* osvetljuje retorični vidik obravnave šolske prakse, s čimer se razvrednoteni retoriki vrača njen izvorni značaj. Poleg tega se osredotoča na diskurzivni vidik šolskih dejavnosti, tako da jih primarno obravnava kot oblike komuniciranja s specifičnimi nameni, cilji in učinki.

V prvem delu Domajnko opredeljuje komunikacijo v šoli kot posebno obliko jezikovne rabe, kot pedagoški diskurz. Konceptualiziranju pedagoškega diskurza, ki je podprto z nekaterimi teoretičnimi elementi tradicionalnega pojmovanja retorike, sledi primer retorične analize. V nadaljevanju so podani natančna konceptualizacija argumentacije, razlikovanje med logiko, retoriko in argumentacijo ter pojasnitev njene vloge v vsakdanjem življenju, s čimer se tudi zaokrožuje prvi del.

V drugem delu Žagar podaja razčlenbo in razlago retoričnega modela pedagoškega diskurza, v katerem so poudarjeni predvsem elementi racionalne argumentacije. Kontekstualni korelati prilagodljivosti pedagoškega diskurza so opredeljeni s pomočjo pragmatičnih konceptualnih orodij, pomen in vloga vpljudnosti ter etična podoba učitelja pa z vidika etike komuniciranja. Osrednji del je namenjen predstavitvi t. i. argumentativnega vzorca (po Toulminu),⁴ kjer so pojasnjeni osnovni elementi ter kriteriji pri oblikovanju stališč. Zadnje poglavje predstavlja teorijo argumentacije v jeziku (po Ducrotu),⁵ ki poudarja, da jezik ni nikakršno nevtralno sredstvo komunikacije, ampak pomen pogosto že nosi s seboj.

Delo je namenjeno, kakor tudi uporabno za širši strokovni krog bralcev: od učiteljev, oblikovalcev učnih gradiv in raziskovalcev šolskih praks pa vse do tistih, ki jih zanima, kako poteka komunikacija v vsakdanjem življenju in zakaj poteka tako, kot poteka (ne pa, morda, kako drugače).

³ Čeprav gre za znanstveno monografijo, sem delo vključila v obravnavo, saj se uporaba in razlaga teorije prepletata s številnimi primeri in praktičnimi napotki.

⁴ Ameriški filozof Stephen Toulmin je leta 1958 objavil vplivno knjigo *The Uses of Argument* (Argumentativne rabe), v kateri se ukvarja s konstrukcijo, rekonstrukcijo, pa tudi veljavnostjo in kakovostjo argumenta oziroma argumentacije (Žagar, 2006: 54).

⁵ Francoski lingvist Oswald Ducrot že tri desetletja razvija novo, drugačno teorijo argumentacije, »teorijo argumentacije v jeziku« (TAJ), s katero raziskuje argumentativni potencial jezika kot sistema (Žagar, 2006: 75).

b) Diplomске naloge:⁶

- Pustovrh, Saša (1998). *Retorika in tržno komuniciranje*. Diplomsko delo. Ljubljana: Visoka poslovna šola, 27 str. Avtorica je v diplomski nalogi opredelila vlogo tržnega komuniciranja. Pri tem je uporabila psihološki vidik, saj je bil njen cilj retoriko povezati s tržnim komuniciranjem. Meni, da bi morali ljudje posebno pozornost posvetiti retoriki, kajti situacije, v katerih se znajde človek tako v poslovnem kot v zasebnem življenju, potekajo velikokrat iz »oči v oči«. Z navedbo »retorika bi morala biti posebno poglavje posameznikove izobrazbe« (1998: 25) izpostavi pomembnost retorike. Po sicer skopem posegu v zgodovino se nekoliko obširneje loti orodij retorike (artikulacija, videz in govorica telesa), nakar poglavje in s tem tudi diplomsko nalogo zaključí z deseterimi najpomembnejšimi pravili⁷ retorike.
- Hudej, Sonja (1998). *Besediloslovni vidiki utemeljevanja, prepričevanja in pregovarjanja*. Doktorska disertacija. Ljubljana, 304 str. Namen disertacije je prikaz prepričevanja, pregovarjanja in utemeljevanja s pomočjo kriterijev besedilnosti. Raziskovalno pozornost je avtorica namenila pisnim besedilom in pri tem upoštevala dva vidika: jezikovno systemskega in pragmatičnega. V prvem delu je predstavila metodo analiziranja, ki sloni na upoštevanju okoliščinskih dejavnikov, propozicijske vsebine, tvorčeve namere in interakcije naslovnika z besedilom. V glavnem delu je raziskovalna pozornost posvečena vprašanju prepričljivega nagovora naslovnika. Sredstva, s katerimi želi tvorec uresničiti namero in prepričati naslovnika, so bila preučevana na nivoju tematske (vsebinske) strukturiranosti, ilokucijske organizacije sporočila in na nivoju najvišje pragmatične organizacije besedila, to je argumentacijske strukture besedila. V tretjem delu, imenovanem *Povzetki*, sta izdelani besediloslovna analiza in tudi tipologija načinov utemeljevanja ter načinov pregovarjanja. V okviru slednjih je podan popis logičnih, stilističnih in retoričnih sredstev, ki služijo kot argumenti ali pa kot strategije in taktike pridobivanja naslovnika. Sledijo še vrste besedil in taktike prepričljivega nagovora v posamezni besedilni vrsti in moč argumentov, s čimer se raziskovalno delo končuje.
- Pšeničnik, Vlasta (1999). *Sodobna retorika*. Diplomsko delo. Ljubljana: Visoka poslovna šola, 20 str. V *Sodobni retoriki* smo popeljani skozi naravo človeške govorice (portabilnost, permanentnost, distributivnost in kompetentnost) in preko sredstev prepričevanja poslušalcev privedeni do dialogike sodobne družbe, ki je skupaj z retoriko v današnjem času prav tako aktualna znanost in večšina, kot je bila nekoč.
- Godnjavec, Božidar (2000). *Kako postati boljši govornik*. Diplomsko delo. Ljubljana: Visoka poslovna šola, 37 str. Avtor diplomskega dela navaja, da se je za

⁶ Zajete so le tiste diplomske naloge, ki so mi bile dostopne in zadevajo izključno retoriko. Naj omenim, da je veliko več nalog na temo komuniciranja (bodisi tržnega bodisi poslovnega), kar pa zahteva nekoliko drugačno obravnavo, saj je pri tem v ospredju sporočilo in ne toliko govor sam, živa beseda.

⁷ Enckelmann, 1997: 120.

temo *Kako postati boljši govornik* odločil predvsem zaradi spoznanja, da ima veliko ljudi (študentje, direktorji, profesorji, skratka ljudje različnih poklicev) težave z nastopanjem in z javnim govorjenjem. Ker težave izvirajo predvsem iz nepoznavanja retorike in neizkušenosti govorjenja v javnosti, prikazuje metode in načela,⁸ ki pomagajo pri pripravi in izvedbi govora: v prvem delu so opredeljeni govori, med katerimi je sprva poudarek na improviziranih govorih, sicer je skozi celotno delo poudarek predvsem na kratkih govorih. Osrednji del se osredotoča na izbiro ustrezne teme in na učinkovito pripravo na govor, zadnji del diplome pa prikazuje praktičen primer, kako se na govor pripravimo in kako ga izvedemo.

- Vereš, Daniela (2004). *Govori in govorništvo v poslovnem komuniciranju*. Diplomsko delo. Murska Sobota: Ekonomsko-poslovna fakulteta Maribor, 46 str. Namen diplomskega dela je bila predstavitev govorov in govorništva od definicije teoretikov do praktičnega pomena govorništva za opravljanje poklicev na najodgovornejših delovnih mestih, bodisi v gospodarstvu ali negospodarstvu. Avtorici je temelj pisanja predstavljalo opisovanje najpogostejših in najbolj priljubljenih oblik govorov in govorništva ter primerjanje tega področja s teoretičnimi spoznanji. Gledano z omenjenega vidika je avtorica v svojem diplomskem delu posegla po deskriptivni in primerjalni metodi.
- Furlanič, Mojca (2005). *Govori in govorništvo*. Diplomsko delo. Koper: Ekonomsko-poslovna fakulteta Maribor, 45 str. Furlanič predstavlja metode in veščine, ki naj bodo v pomoč posameznikom pri javnem govorjenju. V ta namen je opisala nekaj tehnik in praktičnih nasvetov ter poti, ki naj vodijo govornika do uspešnega govorjenja. Govore in govorništvo je prikazala na podlagi teorije in prakse (priprava in izvedba govornega nastopa), diplomsko delo pa zaključuje s praktičnimi prikazom govora (primer prepričevalnega, informativnega in priložnostnega govora). Trditev »*Poeta nascitur, orator fit*«, ki jo navaja v sklepnem delu, potrjuje z naslednjimi spoznanji: »*Učinkoviti nastopi so bolj izid trdega dela in temeljitih priprav kot pa posebne prirojene nadarjenosti*.« Pri tem ugotavlja, da »*se lahko še najbolj neizkušen in strahopeten začetnik s trdim delom prelevi v spretnega in pogumnega govornika*« (2005: 45–46).

Pojmovanje in razumevanje retorike

Pri razumevanju retorike in pri svoji opredelitvi definicije le-te se izmed zajetih slovenskih avtorjev na antične sklicujejo: Bertoncelj (1980: 14), Vatovec (1984: 9–10), Domajnko (2006: 10) in Marc (2006: 91), tj. navajajo definicije klasikov⁹ in se s tem pridružujejo njihovemu mnenju.

⁸ Kot zanimivost naj omenim, da je avtor diplomskega dela, kot navaja sam, prišel do teh načel na osnovi izkušenj, katere je pridobil na različnih treningih govorništva (Trening Dale Carnegie, Retorika 1 in 2), ter seveda s pomočjo različnih publikacij, v katerih avtorji opisujejo pravila govorništva.

⁹ Platona, Aristotela, Cicerona in Kvintilijana; slovenski avtorji povzemajo definicije vseh ali le nekaterih klasikov.

Ostali avtorji podajajo definicije, ki so jih zasnovali po lastni presoji:

Grabnar (1991: 119–121) na začetku povzema splošno rabljeno definicijo retorike, da je »znanost o govorništvu«. Vendar se mu ob tem začenjajo porajati vprašanja kot: *»Ali je to res znanost? Morda veščina, spretnost ali tudi umetnost, kot so retoriko pojmovali že v antiki?«* Po nekaj ugibanjih in trditvi, da pod besedo »govorništvu« razumemo govorno nastopanje posameznikov pred večjo ali manjšo skupino poslušalcev, ki so zbrani na istem prostoru, poda s priznanjem, da definicija retorike nikakor ni lahka naloga, naposled še svojo: *»Lahko bi dejali, da je to znanost o prepričevanju in obenem veščina prepričevanja v govorih in pogovorih v vseh medijih, zlasti pa v živih medsebojnih stikih. Obenem pa je – kot dialogika – tudi znanost o vseh oblikah človekovega zbiranja in povezovanja in veščina organiziranja teh oblik.«*

Dolgan (1996: 35) navaja, da je za izraz »govorništvu« pri nas znana prevzeta ali tuja beseda »retorika«. Za govorništvu v smislu javnosti¹⁰ pa je značilno nastopanje ali nastop, torej javna drža, tako rekoč odrska dejavnost pred občinstvom.

Zidar (1996: 15) po povzetku definicij¹¹ sklepa, da je retorika tista veščina, ki nam daje napotke, kako uporabljamo prepričevalna sredstva (ob spoštovanju etičnih meril seveda). Zanimivo je recimo, da se avtorici očitno zdi možno tudi, da se govorniku ne bi bilo treba držati etičnih meril, po katerih se mora sicer vedno ravnati vsakdo.

Nadalje uči, kako si pomagamo do logične in učinkovite zgradbe govora, do jasne argumentacije in bistvenih jezikovnih prvin (besedni zaklad, oblikovanje stavkov, misli). Na podlagi tega avtorica poda trditev, da govorimo o »kakovostnem kaj« (vsebina).

Šedivy (2000: 14) glede definicije retorike ni povsem opredeljen, saj pravi, da je za ene umetnost, za druge spretnost, za nekatere pa oboje. Nedvomno pa je njen namen z ustreznim načinom doseči čim večjo prepričljivost govora.

Za Zupančiča (2005: 6) je retorika, kratko in jedrnato, veščina javnega nastopanja in govorjenja.

Mirjanić (2006: 6) pojem retorike izenačuje s pojmom »govorništvu«. Navaja, da je veščina spretnosti komunikacije, a jo lahko opredelimo tudi kot umetnost izražanja in kot umetnost pogovora. Z retoriko pa povezujemo tudi umetnost javnega nastopanja, izražanja misli z verbalno in neverbalno komunikacijo.

¹⁰ Govor je že po nastanku nekaj javnega, ne pa zasebnega, nekaj bolj akcijskega kot pa raziskovalnega in znanstvenega. Izven šole poteka javno ali družbeno življenje v krajevni skupnosti, v raznih društvih, gospodarskih združenjih, v dejavnosti političnih strank, v občinski in mestni skupščini in končno v državnem parlamentu. In za vse to javno življenje, tako Dolgan, bi bila potrebna dobra govorniška vzgoja (1996: 36).

¹¹ Lahko bi rekli, da danes razumemo retoriko kot izvajanje načel, pravil, napotkov, smernic in nasvetov (Vatovec, 1984: 10). Z besedo »govorništvu« razumemo govorno nastopanje posameznikov pred večjo ali manjšo skupino poslušalcev, ki so zbrani na istem prostoru (Grabnar, 1991: 120).

Hudej (1998: 5) razume retoriko kot vedo o spretnem ravnanju z besedami, ki je bila v razcvetu od stare Grčije do sredine 19. stoletja, ko so jo humanistični, razsvetljski in demokratični družbeni procesi izločili iz znanosti. → Avtorica pri svoji opredelitvi definicije o retoriki torej docela zgreši bistvo retorike, ki je v prepričevanju.

Pustovrh (1998: 19) daje pri definiciji retorike poudarek Grkom, med njimi pa izpostavi Aristotelovo razumevanje te veščine (povz. po Zidar, 1996: 14). Dodaja, verjetno po lastni presoji, da je retorika več kot le prepričljivo govorjenje: »*Je nauk, kako mojstrsko uporabljamo glas in besede, prodremo do globin podzavesti, da bi na druge vplivali in jih prepričali.*« (Ibid.: 18.)

Pšeničnik (1999: 1) se loteva retorike na podlagi Aristotelove definicije, katero smatra tudi kot najboljšo.

Godnjavec (2000: 34–35) razume retoriko kot veščino uspešnega govorjenja in nastopanja v javnosti. Poleg tega meni, da nam za obvladovanje le-te ne zadoštuje le literatura, ampak svetuje, da se je potrebno sprva udeležiti kakšnega govorniškega tečaja in vedno izkoristiti za govor vsako priložnost, ki se ponudi, bodisi v majhni skupinici bodisi pred celotnim avditorijem.

Vereš (2004: 8) v podpoglavju *Zgodovina govorništva kot veščina komuniciranja* podaja razumevanje retorike s strani Grkov in Rimljanov. Med Grki navede Platona, kot največjega grškega prozaista (kar je seveda pretirano: Platon je nedvomno najboljši pisec med antičnimi filozofi, a kot prozaista ga prekašajo nekateri govorniki in zgodovinarji), mojstra zgradbe in dovršenega sloga, ter njegovega učenca Aristotela, za katerega pravi, da je tudi pomembno vplival na grško zgodovino retorike (povz. po Kennedy, 2001: 72). Pri Rimljanih podeli častno mesto Ciceronu kot največjemu rimskemu govorniku in najpomembnejšemu retoričnemu teoretiku, ki je pisal v latinščini (ibid.: 121).

Furlanič (2005: 6, 8) v diplomski nalogi povzema definicije retorike, kakor jo pojmujejo Zidar (1996: 15), Grabnar (1991: 120) in Možina, Tavčar, Knežević¹² (1988: 196). Ker dela slednjih niso vključena med obravnavane priročnike, njihovo definicijo podajam tukaj: »*Retorika je veščina slikovitega, dojemljivega in prepričljivega izražanja.*«

Govorniške zvrsti

Antična retorika omenja samo tri govorniške zvrsti (politično, sodno in slavnostno), katere je opredelil Aristotel, ko je oblikoval sistem retorike. Tej delitvi z vidika poslušalcev,¹³ ki jih govornik lahko naslavlja v govoru, sledijo: Vatrovec (1984: 75), Grabnar (1991: 123), Zidar (1996: 47), Dolgan (1996: 37–43), Šedivy (2000: 15) in Domajnko (2006: 16–17), med avtorji diplomskih del pa

¹² Možina, Tavčar in Knežević so avtorji učbenika za visoke šole *Poslovno komuniciranje*, Maribor: Obzorja, 1998.

¹³ Ti so lahko razsodniki preteklega dejanja (sodni govori), razsodniki prihodnjega dejanja (politični govori) ali gledalci za sedanjost (slavnostni govori).

jo navajajo Hudej (1998: 5), Godnjavec (2000: 3), Vereš (2004: 15) in Furlanič (2005: 9). Avtorji, ki so v svoja dela vključili to razporeditev, hkrati priznavajo, da govornik ne obravnava predmeta zaradi predmeta samega, temveč zaradi poslušalcev.

Ostali avtorji so izpostavili še druge vidike:

Dolgan (1996: 39–40) poleg klasične razvrstitve govorniških zvrsti nameinja pozornost še cerkvenemu govorništvu, kar se med obsežnejšimi deli zasledi le pri njem. Poleg tega v okviru vsakdanjih življenjskih položajev prepozna negativno in slavlno govorništvo. Pri tem je potrebno poudariti, da je ta delitev docela nesprejemljiva, saj temelji na vrednostni oznaki.

Marc (2006: 101) v osnovi sicer izhaja iz antične opredelitve, a je njena razdelitev v skladu z osredotočenostjo na besedilne vrste.¹⁴ To pa nedvomno zahteva nekoliko drugačen pristop, čeprav sta govor in besedilo po drugi strani tesno povezana med seboj in odvisna drug od drugega.

Z vključenostjo besedilnih vrst je že nakazano, da prinašajo razvojne tendence nove zorne kote, poleg tega so te izoblikovale tudi nove opredelitve govorov. Nekateri avtorji se tako poleg opredelitve zvrsti govora z vidika poslušalcev lotevajo le-te še z drugih vidikov:

Vodopivec poudarja govore z *namenskega vidika*, vendar jih natančneje ne klasificira. Istega vidika se posluži Marc (2006: 101), ki opredelitev podaja znotraj besedilnih vrst. Najdemo pa razvrstitev govorov glede na namen pri avtorjih diplomskih del: Godnjavec (2000, 3–4), Vereš (2004: 15–18) in Furlanič (2005: 9–11), ki v bistvu povzemajo navedbe iz priročnikov. Z *vidika izvedbe zvrsti* podajata govore Šedivy (2005: 15–16) in Furlanič (2005: 9–11), kjer gre spet za sklicivanje na že obstoječe priročnike. Tretji vidik, ki ga je zaslediti v priročnikih, je z *vidika načina podajanja*, in sicer se z govori s tega vidika lahko podrobneje seznanimo pri Vatovcu (1984: 80–82).

Deli govora

Tradicionalna retorika za nemoten in učinkovit miselni tok priporoča naslednje dele govora: *uvod* (ki naj bo namenjen pozornosti in naklonjenosti občinstva), *navajanje dejstev* (ki naj občinstvo seznani s temo ter predstavi osnovna dejstva in definicije), *navajanje argumentov* (tj. ustrezno utemeljevanje oz. dodatno podpiranje), *navajanje in zavračanje morebitnih protiargumentov* in *zaključek* (namenjen povzetku in sklepnim mislim). V skladu z retoričnimi pravili oblikovanja govora obstaja torej priporočeni red, prav tako so za uspešen, prepričljiv govor potrebni vsi naštetih deli. Čeprav jih nekatere klasifikacije naštevajo pet, druge malo več in tretje malo manj, v grobem vse ustrezajo napotkom za dobro strukturiranje govora.

¹⁴ Izpostavljeni so: prepričevalni ali pogajalni govor, kritika ali recenzija, komentar, okrogla miza, diskusija idr.

Na razširjeni vzorec, po katerem se govor lahko razdeli, med obravnavanimi avtorji prisegajo Vatovec (1984: 167–168), Zidar (1996: 49–59), ki dejansko povzema klasifikacijo Vatovca, Domajnko (2006: 17–18) s sklicevanjem na Kvintilijana in Hudej (1998: 6 in 273–277), ki razdelitev na šest delov naveže na sam sporazumevalni proces, katerega šteje kot univerzalnega. Večina (Bertoncelj, 1980: 102–126; Vatovec, 1984: 171; Šedivy, 2000: 20–22; Vodopivec, 2004: 54; Marc, 2006: 57; Mirjanić, 2006: 30; Godnjavec, 2000: 4) pa se poslužuje treh bistvenih sestavin govora, zaznajo se le razlike v njihovi terminologiji, npr. povzetek – sklep – zaključek – konec. Ostali, čeprav izhajajo iz delitve na tri dele, vendarle nekoliko odstopajo od splošno uveljavljene členitve:

- Zupančič (2005: 63–65) namesto o delih spregovori o koščkih, pri čemer poudarja pomembnost slehernega koščka v govoru. Vendar pa bralca ne seznanja, kateremu kosu pripadajo omenjeni koščki. Tako, recimo, popoln laik ne bo vedel, kateri so deli oz. »kosi« govora, ki jim je priporočljivo slediti, ko se znajde v tem položaju.
- Vereš (2004: 36) se sklicuje na staro razporeditev, a ker dele govora ponazori na primeru slavnostnega govora, temu primerno k trem bistvenim sestavinam doda še pozdravni uvod in zaključni pozdrav. Z navedbo se strinjam, vendar mora ta dva dela dejansko vključevati vsak govor in ne le slavnostni.
- Furlanič (2005: 22) dele govora ponazarja v obliki miselnega vzorca. Po njeni presoji naj bi tak pristop pripomogel k večji učinkovitosti pri načrtovanju govora. V določenih ozirih se sicer strinjam s tem, tj. z izdelavo miselnega vzorca, a je veliko odvisno od osebnosti posameznika, kateri način zapisa mu bolj leži, tj. mu omogoča uspešnost.

Poglavja o *delih govora* v svoji besedili nista vključili le avtorici diplomskih del Pšeničnik in Pustovrh.

Sredstva prepričevanja

Da so sredstva prepričevanja zelo pomemben dejavnik pri opravi z retoriko, dokazujejo navedbe obravnavanih avtorjev. Vsi (z izjemo Furlanič in Godnjavec, ki sta avtorja diplomskih del) se temu poglavju posvečajo zelo podrobno in mu namenijo posebno pozornost. Navsezadnje so prav sredstva prepričevanja tista, ki jih govornik pri pripravi govora sproti ustvarja in prilagaja okoliščinam govora.

Avtorji (Marc, 2006: 92–93; Grabnar, 1991: 124; Zidar, 1996: 16–22; Vatovec, 1984: 127–142; Domajnko, 2006: 13–14; Hudej, 1998: 6–7 in 272–273; Pustovrh, 1998: 14 in 20; Pšeničnik, 1999: 5–10, in Vereš, 2004: 13) delijo sredstva prepričevanja na *etos*, *patos* in *logos* ter s tem izhajajo iz delitve, ki jo je uvedel Aristotel.

Ostali (Dolgan, 1996: 47; Bertoncelj, 1980: 51; Šedivy, 2000: 15–16; Vodopivec, 2004: 51–57; Zupančič, 2005: 91–93, in Mirjanić, 2006: 6–7) podajajo

prepričevalna sredstva na svoj način. Čeprav le-te ne obravnavajo po uveljavljenih terminih, je iz njihove razlage moč razbrati, da:

- prepričevalna moč govorniške besede terja delež celotne govornikove osebnosti, ki se kaže zlasti na začetku, tj. kot pridobitev poslušalstva;
- želi govornik svoje poslušalce čustveno razvneti ter jih s spoštljivim in naklonjenim pristopom pridobiti za svoje ideje;
- pomeni razumsko podajanje govornikovih misli neogibno sestavino stvarnega dokazovanja, saj mora govornik razvneti razum poslušalcev.

Naloge govornika

Pri opredelitvi nalog govornika se večina najsodobnejših priročnikov poslužuje sistema,¹⁵ kakor so ga oblikovali teoretiki v antiki, saj ta daje kar najbolj ustrezen okvir za pripravo govora in izvedbo, ki sledi kot zadnje, a tudi najpomembnejše dejanje v procesu govorništva.

Nekateri avtorji pa se vendarle oddaljujejo od uveljavljenega sistema in tako podajajo »svoje naloge«, katerih naj bi se posluževali govorniki:

Šedivy (2000: 25) sicer zatrjuje, da za uspešnost govornika ni receptov ne patentov, ampak samo preverjena pomoč za orientacijo in jamstvo za učinkovito nastopanje pred občinstvom. Pravi, da naj bo blagovna znamka vsakega govornika njegova individualnost.

Prav tako podaja svojo sistematiko Mirjanić (2006: 26–27). Ko načrtujemo, kaj in kako bomo govorili, svetuje upoštevanje naslednjih navodil:

- Premislimo, kdo so naši poslušalci in kaj od nas pričakujejo (ciljna je torej publika; medtem ko skušamo pri zabavnem govoru zbrati čim več anekdot in šal, pa resen govor zahteva več priprav). S to trditvijo bi se težko strinjali. Za govor, ki naj bi poslušalce zabaval, ni potrebno prav nič manj priprave kot za resen govor, razen če govornik na odru pripoveduje le šale, vendar potem to ni govorniški nastop, ampak tisto, čemur se v Ameriki reče *stand up comedy*.
- Pripravimo si oporne točke (te nam pomagajo, da ne pozabimo, kaj vse smo želeli povedati, in nam hkrati pomagajo vzdrževati rdečo nit).
- Pozanimajmo se, kje bomo govorili (če je le možno, si vzemimo čas za ogled prostora, kjer bomo nastopili). Avtorica svetuje, da skušamo z očmi zajeti ves prostor in predvideti situacijo, v kateri se bomo znašli, saj bomo na ta način še pred nastopom odpravili morebitne zaplete.

Zupančič (2005: 56–66) pripravo govorca na govorni nastop primerja s pripravo gledališkega igralca na monodramski nastop: »Govorec je režiser ter hkrati glavni in edini igralec uprizoritve, imenovane govorni nastop. /.../ Vsekakor pa je govorec stvarnik govorne zgradbe, kajti vsak govor ima svoje življenje; od rojstva do veličastne smrti, ki pomeni ponovno rojstvo, rojstvo govorniške dramatur-

¹⁵ Glej prilogo 1: opredelitev nalog govornika (točka 3).

gije.« Vsak govor naj bi tako potekal po določenih smernicah, ob tem pa vključeval naslednje:

- zamisel, ki je prvotna in bistvena in nad katero mora biti najprej navdušen govorec sam;
- zbiranje sestavin za čarobni govorni napoj, ki bo navdušil tudi poslušalce, potem ko je govorec samega sebe že navdušil;
- sestavljeno zgodbo, ki je prva dama vsakega govora, oz. sestavljeno besedilo, ki zahteva prelet in skrbni pregled; priporoča se razgradnja zgodbe oz. besedila na besedilca in dodatna razgradnja le-teh na male govore, saj razdelava vdihne ritem celostni podobi in po obdelavi vsakega posebej pomaga pri lažji družitvi, nalaganju, spajanju ali prelivanju;
- spomin zgodbe, da bo dosežena neprekinjenost smisla. Dobra zapomnitev je povezovanje nevidnih niti, ki ustvarja nenehno razvijanje nečesa iz česa, je rdeča nit in vodilna zapovednica jadrnosti ježe govora;
- odgrinjanje govorniške zavese, kjer velja vodilo: igralec je govorec, govorec je igralec – navsezadnje je odigrana gledališka predstava kakor tudi izrečen govor govornika zapisan v večnost spomina.

Dolgan (1996: 43–44) dele govora pojasnjuje z navedbo don Kihotovega govora *o orožju in učenosti*,¹⁶ ki je vstavljen v Cervantesov roman *Don Kihot*. Ta govor avtor pojmuje kot primer odlične govorniške oblike in kompozicije, je pa »kot osnova za nastajanje govorništva v povezavi z resničnimi pojavi in potrebami življenja nedvomno potrebna duševna razgibanost«.

Po Vodopivcu (2004: 51–57) uspešen govorni nastop temelji na skrbni zasnovi, pripravi in prepričljivi predstavitvi. Kako uspešni bomo pri tem, je odvisno od naše iznajdljivosti, poguma, osebnega sloga in seveda sposobnosti. Avtor predlaga:

- Najprej naredimo zasnovo (koncept) nastopa, nakar razmislimo o namenu in glavnem sporočilu ter analiziramo situacijo in prostor, občinstvo in sebe kot govorca;
- Pri sami pripravi naredimo natančen načrt nastopa in pripravimo pripomočke. Najpomembnejša je seveda vsebinska priprava, ukvarjati pa se moramo tudi s časovnim razporedom izbrane teme in zapisom nastopa (npr. v obliki prosojnic);
- Predstavitev navadno zahteva miren glas, lepo držo in samozavestnega govorca. Izredno pomembno je tudi, da je govorec zavzet in kaže navdušenje nad temo in svojimi ugotovitvami.

¹⁶ Potem ko razčleni in razišče poklicne značilnosti študentov in učenjakov, na drugi strani pa značilnosti vojaškega stanu, se don Kihot odloči, da je zaradi svoje potrebnosti in požrtvovalnosti pomembnejši in ima prednost vojaški poklic.

Napotke, ki nam bodo koristili pri pripravi na govorni nastop, avtor predstavlja v naslednjih korakih (ibid.: 57):

- osvežimo si ugotovitve, pridobljene pri zasnovi nastopa;
- naredimo si razširjeni načrt nastopa;
- pripravimo zapis nastopa;
- načrtujemo potek nastopa in pripravimo predvidene pripomočke (po možnosti si ogledamo prostor, kjer bo nastop, če ga še ne poznamo);
- simuliramo svoj govorni nastop v čimbolj avtentičnih razmerah (to prispeva k samozavesti in tempiranju nastopa).

Ob vsem tem pa avtor opozarja: »*Nikoli pa ne pozabimo kardinalnega pravila govornega nastopa: govorimo prosto – ne berimo!*« (Ibid.: 51.)

Ostali prisegajo na že uveljavljeno shemo. S to shemo se strinjajo tudi avtorji diplomskih del, ki (z izjemo Pšeničnik in Pustovrh) povzemajo navedbe avtorjev priročnikov.

Zaključek

1. V okviru *pojmovanja in razumevanja retorike* sem po preučitvi navedenih del ugotovila, da se sodobni pisci o retoriki in govorništvu na splošno držijo klasičnih definicij, a kljub temu prevladuje delež tistih, ki podajajo lastne avtorske definicije. Na antične avtorje se pri razumevanju retorike še danes sklicujejo Bertonec (1980: 14), Vatovec (1984: 9–10), Domajnko (2006: 10) in Marc (2006: 91). Ostali (Grabnar, 1991: 119–121; Dolgan, 1996: 35; Zidar, 1996: 15; Šedivy, 2000: 14; Zupančič, 2005: 6, in Mirjanić, 2006: 6) so zasnovali definicije po lastni presoji. Izmed vseh se tej temi najtemeljiteje posveti le Grabnar (1991: 119–121), ki odpira vprašanje, s katerim so se zelo podrobno ukvarjali že antični teoretiki retorike. Še preden »retoriko« definira, izpostavi pojme, kot so »znanost«, »veščina«, »spretnost« in »umetnost«. Dilema, ali je retorika *umetnost* ali *veščina*, je vidna že pri definicijah antičnih teoretikov, saj jo Platon in Ciceron razume kot *umetnost*,¹⁷ medtem ko je za Aristotela in Kvintilijana retorika *veščina*.¹⁸ V sodobnih priročnikih je razvideti, da gre pri skupini avtorjev za pojmovanje, da je retorika *umetnost*, pri drugi pa za razumevanje retorike kot *veščine*:

- Kot *umetnost*: Šedivy (2000: 14): »Retorika je za ene *umetnost* ...«
- Mirjanić (2006: 6): »/K/ot *umetnost* izražanja in kot *umetnost* pogovora.«

¹⁷ Po Platonu je retorika umetnost na meji med filozofijo in državnilstvom. Tudi Ciceron jo označuje kot umetnost govora, ki je primerna za prepričevanje. Težišče retorike je po Ciceronu torej v prepričljivosti izvajanja. → Vsekakor pa je slovenske oznake sporno navajati kot dejstva, saj so močno odvisne od tega, kako razumemo grško besedo *techné* oz. latinsko *ars*.

¹⁸ Aristotel jo razume kot veščino odkrivanja in uporabljanja vseh dosegljivih sredstev prepričevanja pri katerikoli zadevi. Za Kvintilijana, ki retoriko prav tako razume kot veščino, ki se je da naučiti, pa je cilj učinkovito govorjenje in velik govornik. To je le kratek povzetek Kvintilijanovih dognanj, kajti s tem vprašanjem se sila podrobno ukvarja v 2. in 3. knjigi svoje *Govorniške vzgoje*, tako da sklep, do katerega pride tam, zahteva precej obširnejšo obravnavo.

- Marc (2006: 91): »Retorika je torej še danes /.../ najbrž *umetnost* ...«
- Kot *veščina*: Grabnar (1991: 121): »/V/*veščina* *prepričevanja* v vseh govorih in pogovorih v vseh medijih.«
- Zidar (1996: 15): »/J/e *veščina*, ki nam daje napotke, kako uporabljamo prepričevalna sredstva.«
- Zupančič (2005: 6): »Retorika je *veščina* javnega nastopanja in govorjenja.«
- Marc (2006: 91): »Retorika je torej še danes *veščina* *prepričevanja* ...«

Medtem ko so avtorji priročnikov vložili več truda v izdelavo svoje definicije o retoriki, pa jih avtorji diplomskih del v glavnem le povzemajo po delih, ki so jih vključili v obravnavo. Ali se jim je pri tem ustavila pozornost ob besedi »umetnost« oz. »veščina«, ne morem trditi, lahko le na osnovi navedb podam, sicer subjektivno, analizo razumevanja.

Pšeničnik (1999: 1) in Pustovrh (1998:19) sta se odločila za Aristotelovo definicijo retorike kot *veščine*, Vereš (2004: 8) vključi tako Grke kot Rimljane in s tem opredeli retoriko kot *umetnost* in kot *veščino*. Furlanič (2005: 6, 8) pa prisega na definicije treh avtorjev (Zidar; Grabnar; Možina, Tavčar in Kneževič). Ali je bil njen izbor naključen ali premišljen, je vprašanje, je pa razvidno, da navedeni avtorji retoriko pojmujejo kot *veščino*. Svoje razumevanje med avtorji diplomskih del podajata le Hudej (1998: 5), ki retoriko opredeli kot *vedo*, in Godnjavec (2000: 34) z opredelitvijo retorike kot *veščine*.

Kaj torej je retorika? Katera definicija je najboljša in seveda najpriljubljenejša? Da bi stvari lahko prišli do dna, menim, da bo najbolje začeti pri pomenu posameznih pojmov, na osnovi katerih bom morda tudi bolje razumela, zakaj so se eni avtorji odločili tako, drugi drugače.

1. Če začnem kar pri izvoru retorike, tj. $\rho\eta\tau\omicron\rho\iota\kappa\acute{\eta}\ \tau\acute{\epsilon}\chi\nu\eta$ ¹⁹ <rhētoriké (téchnē)>, jo že ta navedba označuje kot umetnost. Izraz se je torej najprej pojavil pri starih Grkih (*téchnē*) in nato pri Rimljanih (*ars*), vendar z najširšim pomenom kot oznaka za vse vrste veščin, ki zahtevajo znanje in načrtno izvajanje. Razumevanje »umetnosti« pri Slovencih podrobneje opredeljuje *Enciklopedija Slovenije*: »Do 18. stoletja je izraz pri Slovencih pomenil *veščino*, *spretnost*, *obrtno znanje*, tako že pri H. Megiserju (*Thesaurus polyglottus*, 1603). S slovenskimi razsvetljenci je začela beseda označevati predvsem estetsko dejavnost in izdelke.« (14. zvez.; 2000: 37.)

Slovar slovenskega knjižnega jezika izraz »umetnost« definira kot »*dejavnost, katere namen je ustvarjanje, oblikovanje del estetske vrednosti*; nav. ekspr., /.../ *spretnost, znanje, potrebno za tako dejavnost*; /.../ *sloveti po veliki govorniški umetnosti*«. Definicija »*veščine*« pa je po SSKJ »*lastnost, značilnost veščega*« (»*vešč*« je »tisti, ki zna dobro praktično opraviti, opravljati kako dejavnost«).

19 $\tau\acute{\epsilon}\chi\nu\eta$ ἢ I. abstr. (lepa) umetnost, znanstvo. /.../ II. konkr. umetniški izdelek, umetno delo, umotvor, umetnina (Dokler, 1915: 756–757).

Čeprav »*téchne*« pomeni »*umetnost, znanost*« (op. 18), je vendarle med tema pojmomoma razlika, na kar je opozarjal že Aristotel: »*Razlika med znanostmi in umetnostmi je v tem, da prve obravnavajo stvari, ki ne morejo biti drugačne, kot so. Ko na primer študiramo matematiko ali fiziko, poskušamo ugotoviti, kaj je nujno res, ne pa, kaj je verjetno. Nasprotno pa je umetnost sposobnost, da uresničimo neko možnost s pomočjo razmišljanja in sklepanja, in deluje na področju verjetnosti.*« (Kennedy, 2001: 96.) O sami umetnosti pa Aristotel v Nikomahovi etiki 6, 4, 4 meni takole: »*Vsaka umetnost je usmerjena k nekemu nastajanju, umetniško delovati se pravi gledati, kako bi moglo nastati nekaj, kar lahko obstoji ali ne obstoji, nekaj, česar počelo je v delujočem osebkju in ne v izdelanem predmetu. Umetnost se ne nanaša na stvari, ki obstajajo ali nastajajo po nujnosti, tudi ne na stvari, ki obstajajo ali nastajajo po naravi; zakaj le-te imajo počelo svojega bitja same v sebi.*« (Aristoteles, 1994: 189–190.)

Glede na navedeno retoriki torej nikakor ne moremo niti ne smemo odreči funkcije *umetnosti* in opredelitve kot *veščine*, je pa vsekakor obenem tudi *znanost*.

2. Z razvojem govornišstva se je izoblikovala pisana slika retoričnih vzorcev in obrazcev, po kateri se lahko dandanašnje govore natančneje razvrsti. Antična retorika omenja samo tri *govorniške zvrsti*: politično, sodno in slavnostno govornišstvo. Tej delitvi z vidika poslušalcev sledijo Vatovec (1984: 75), Grabnar (1991: 123), Zidar (1996: 48), Dolgan (1996: 37–43), Šedivy (2000: 15) in Domajnko (2006: 16–17), med avtorji doktorske disertacije oz. diplomskih del pa jo navajajo Hudej (1998: 5), Godnjavec (2000: 3), Vereš (2004: 15) in Furlanič (2005: 9). Avtorji, ki so v svoja dela vključili to razporeditev, hkrati priznavajo, da govornik ne obravnava predmeta zaradi predmeta samega, temveč zaradi poslušalcev. Ostali avtorji izpostavljajo še kakšen drug vidik, ki ustreza sodobni družbi, saj so se z razvojem človeške družbe oblikovali govori, s katerimi se posameznik sooča v današnjem svetu. Nove opredelitve nastajajo na podlagi različnih perspektiv, odvisne pa so od tega, kakšne namene ima govornik oz. kakšen cilj želi z govorom doseči. Cilj govorov pa je ne glede na pot oz. obliko vplivati na poslušalca tako, da bo ta ravnal v skladu z govornikovimi nameni in pričakovanji. Navsezadnje ugotovitve kažejo, da imajo sodobni govori precej drugačno vlogo, kot so jo imeli v preteklosti, zaradi česar je ta odklon povsem upravičljiv.

3. Na razširjeni vzorec, po katerem lahko *razdelimo govor*, med obravnavanimi avtorji prisegajo Vatovec (1984: 167–168), Grabnar (1991: 37), Zidar (1996: 49–59), ki dejansko povzema klasifikacijo Vatovca in Grabnarja, Domajnko (2006: 17–18) s sklicevanjem na Kvintilijana in Hudej (1998: 6 in 273–277), ki razdelitev na šest delov naveže na sam sporazumevalni proces, ki ga šteje za univerzalnega. Večina (Bertoncelj, 1980: 102–126; Vatovec, 1984: 171; Šedivy, 2000: 20–22; Vodopivec, 2004: 54; Marc, 2006: 57; Mirjanić, 2006: 30; Godnjavec, 2000: 4) pa se poslužuje strukture, ki izpostavlja tri bistvene sestavine govora, zaznajo se le razlike v njihovi terminologiji, npr. povzetek – sklep

– zaključek – konec. Kakor je torej razvidno, posegajo avtorji v večji meri po enostavnejši in bolj praktični razporeditvi, tj. po klasifikaciji, ki obsega tri dele. S tem se polagoma oddaljujejo od razširjenega, zahtevnejšega vzorca, po katerem so posegali antični teoretiki. Tisti, ki namenjajo delitvi govora na posamezne dele svoj prostor, se strinjajo, da je prav primerna razčlenitev govora, tj. samo ogrodje, rdeča nit, s pomočjo katere vodi govornik poslušalce skozi svoj govor. Ker pa mora biti govor zaključena celota, ga je seveda potrebno izpeljati po določeni poti.

4. Da so *sredstva prepričevanja* zelo pomemben dejavnik, kadar imamo opravka z retoriko, dokazujejo navedbe obravnavanih avtorjev. Avtorji (Marc, 2006: 92–93; Grabnar, 1991: 124; Zidar, 1996: 16–22; Vatovec, 1984: 127–142; Domajnko, 2006: 13–14; Hudej, 1998: 6–7 in 272–273; Pustovrh, 1998: 14 in 20; Pšeničnik, 1999: 5–10, in Vereš, 2004: 13) členijo sredstva prepričevanja na *etos*, *patos* in *logos* in s tem izhajajo iz delitve, ki jo je uvedel Aristotel. Ostali (Dolgan, 1996: 47; Bertonecelj, 1980: 51; Šedivy, 2000: 15–16; Vodopivec, 2004: 51–57; Zupančič, 2005: 91–93, in Mirjanič, 2006: 6–7) podajajo prepričevalna sredstva na svoj način. Čeprav le-teh ne obravnavajo z uveljavljeno terminologijo, je iz njihove razlage moč razbrati, da:

- prepričevalna moč govorniške besede terja delež celotne govornikove osebnosti, ki se kaže zlasti na začetku, tj. kot pridobitev poslušalstva;
- želi govornik svoje poslušalce čustveno razvneti ter jih s spoštljivim in naklonjenim pristopom pridobiti za svoje ideje;
- pomeni razumsko podajanje govornikovih misli neogibno sestavino stvarnega dokazovanja, saj mora govornik razvneti razum poslušalcev.

Navedene trditve ustrezajo torej *etosu*, *patosu* in *logosu*, kar se sklada z Aristotelovo opredelitvijo. Da sredstva prepričevanja ne obravnavajo po njegovi terminologiji, opravičuje dejstvo, da ni nikjer mogoče zaslediti kakršnekoli omembe oz. sklicevanja na preteklost.

Pri tem pa zbujajo pozornost vrednotenje prepričevalnih sredstev glede na pomembnost oz. težavnost. Po sodbi večine avtorjev (Dolgan, Marc, Zidar, Domajnko in Vatovec) je *logos* najpomembnejši in hkrati najtežji dejavnik javnega nastopa, kajti vplivati mora na način razmišljanja poslušalcev. Ugled govornika, tj. *etos*, za najmočnejše prepričevalno sredstvo štejejo Grabnar, Šedivy in Zupančič, *patosu* pa daje največji pomen le Mirjanič.

Bertonecelj, Vodopivec in avtorji diplomskih del kot bistvenega ne izpostavljajo nobenega od prepričevalnih sredstev, zato jih v procesu prepričevanja obravnavajo kot enakovredne.

Iz navedenega lahko povzamem, da avtorji priročnikov in diplomskih del posegajo v zavirljivi meri po predhodnih ugotovitvah. Prav tako dajejo prioritetu *logosu* tisti avtorji, ki opredeljujejo retoriko, kot jo pojmuje Aristotel. Se pa,

sicer še nekoliko previdno, nagibajo k razmišljanju, da prihaja v današnjem času vse bolj v ospredje retorika, pojmovana kot teorija prepričevalne komunikacije, ki vzbuja vse več zanimanja, obenem pa povzroča neumljivo zmedo. Ker pa smo ljudje vse pogostejše izpostavljeni prepričevanju, kar je že v določeni meri v povezavi z manipulacijo, je edina obramba jezik, s katerim je potrebno ravnati samozavestno in skoraj samodejno. Le tako se človek lahko uspešno uveljavlja v okolju, v katerem živi in deluje tako ali drugače.

5. Pri opredelitvi *nalog govornika* se večina najsodobnejših priročnikov poslužuje sistema, kakor so ga oblikovali teoretiki v antiki, saj ta daje kar najbolj ustrezen okvir za pripravo govora in izvedbo, ki sledi kot zadnje, a tudi najpomembnejše dejanje v procesu govorništva. Temu sistemu se tudi sodobni teoretiki ne morejo izogniti, saj navsezadnje predstavlja najustreznejši okvir za razporeditev snovi po poglavjih. Retorična teorija ga v ničemer ni mogla spremeniti ali reformirati, dodala mu je le kakšno stvar in ga tako v skladu s sodobnim časom izpopolnila. Prav tako se sodobni avtorji strinjajo, da se je potrebno učiti za vsako nalogo posebej, in šele ko obvladamo vseh pet skupaj, smo sposobni dobro govoriti. Kot plod lastne stvaritve podajajo pripravo govora Šedivy, 2000: 25; Mirjanić, 2006: 26–27; Zupančič, 2005: 56–66; Vodopivec, 2004: 51–57, in Dolgan, 1996: 43–44, medtem ko ostali prisegajo na že uveljavljeno shemo. Shema je torej ostala stara, kot novost se lahko navede le problematika²⁰ sodobne družbe.

Nekoliko sporna je trditev, ki jo navaja Vereš (2004: 8): »razdelitev so uvedli mojstri rimskega govorništva«, kajti prve tri naloge (*inventio*, *elocutio* in *dispositio*) je uvedel Aristotel, le ostali dve (*memoria* in *actio*) sta bili dodani nekoliko pozneje. Resda je Ciceron izoblikoval teorijo rimskega govorništva, vendar v duhu grške tradicije, na osnovi katere je rimski vtisnil pečat. Kot prvi znani vir, ki je obravnaval vseh pet delov retorike (zadnjo nalogo govornika je podredil ekonomičnosti), se omenja Hermagora iz Temna. O avtorju je znanega zelo malo, prav tako ni ohranjeno njegovo delo. Delno ga lahko rekonstruiramo le na podlagi omemb v Ciceronovem spisu *O določitvi snovi*, *Retoriki za Herenija* in kasnejših razpravah o določitvi snovi.

Iz preučitve zajetih del je moč dognati, da bo le temeljita priprava »rodila« uspešen, prepričljiv govor, s katerim bomo pripravljeni stopili pred občinstvo in ga učinkovito posredovali poslušalcem. Kajti govornik, ki bo iskal navdih šele med javnim nastopom, trka na vrata sreče, katere pa morda ni doma. To mora storiti že prej, tako, da si poišče najprej temo, saj se bo sicer znašel v labirintu izgubljenega govora.

Retorika, ki se dandanes vse bolj uveljavlja kot pomembna učna vsebina na vseh ravneh izobraževanja kakor tudi na vseh področjih družbenega in zasebnega

²⁰ Antika, recimo, ni poznala medijev, ki tako ali drugače prenašajo človeško govorico: tisk, pošta, telefon, radio, film, televizija, računalniki ..., družbenih in političnih dvobojev, raznovrstne ideologije, velikih političnih nasprotij in razkorakov ... Slednjih je bilo sicer v antiki še več kot danes, toda zajeli so manj ljudi.

ga življenja, postaja čedalje bolj pomembna pri oblikovanju samostojnega, koherentnega ter kritičnega oblikovanja in izražanja stališč. Analiza literature o retoriki na Slovenskem pa k temu dodaja koristen doprinos pri načrtovanju in sami izvedbi vzgojno izobraževalnih ciljev.

Literatura

- (2001). *Antologija antičnega govorništva: Lisija, Izokrat, Demosten, Ciceron, Evmenij*. Ljubljana: Študentska založba.
- Aristoteles (1994). *Nikomahova etika*. Ljubljana: Slovenska matica (Filozofska knjižnica; zv. 38).
- Bertoncelj, I. (1980). *Predavanje in govorništvo*. Ljubljana: Zveza delavskih univerz Slovenije in Dopisna delavska univerza Univerzum.
- Dolgan, M. (1996). *Govorno ustvarjanje*. Ljubljana: Založba Rokus.
- Dokler, A. (1915). *Grško-slovenski slovar*. Ljubljana: Zavod sv. Stanislava.
- Enciklopedija Slovenije* (9. zv.). (1995). Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Enciklopedija Slovenije* (14. zv.). (2000). Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Furlanič, M. (2005). *Govori in govorništvo*. Diplomsko delo. Koper: Ekonomsko-poslovna fakulteta Maribor.
- Godnjavec, B. (2000). *Kako postati boljši govornik*. Diplomsko delo. Ljubljana: Visoka poslovna šola.
- Grabnar, B. (1991). *Retorika za vsakogar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Hudej, S. (1998). *Besediloslovni vidiki utemeljevanja, prepričevanja in pregovarjanja*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Kennedy, G. (2001). *Klasična retorika*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Marc, D. (2006). *Kultura govorjene in zapisane besede ali Retorika za današnjo rabo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Mirjanić, A. (2006). *Tečaj retorike*. Ljubljana: Založba Rokus.
- Pšeničnik, V. (1999). *Sodobna retorika*. Diplomsko delo. Ljubljana: Visoka poslovna šola.
- Pustovrh, S. (1998). *Retorika in tržno komuniciranje*. Diplomsko delo. Ljubljana: Visoka poslovna šola.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1995). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Smolej, T. (2006). *Retorične figure*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Šedivy, V. (2000). *Govori in pisma z lepo mislijo – kako uspešno govorimo: priročnik za priložnosti govorništva*. Murska Sobota: Eurotrade Print.
- Vatovec, F. (1968). *Retorika ali govorništvo in javno nastopanje*. Maribor: Založba Obzorja.

- Vatovec, F. (1984). *Javno govorništvo*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Vereš, D. (2004). *Govori in govorništvo v tržnem komuniciranju*. Diplomsko delo. Murska Sobota: Ekonomsko-poslovna fakulteta Maribor.
- Vodopivec, M., in Vodopivec, M. (2004). *Kako raziskujem, pišem, nastopam: sporočilna tehnika pisanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Zidar, T. (1996). *Retorika: moč besed in argumentov*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Zupančič, Z. (2005). *Mali vedež retorike*. Ljubljana: Šola retorike (Zbirka Šola retorike: I. knjiga).
- Žagar, I. Ž., in Domajnko, B. (2006). *Argumentiranost kot model (uspešne) komunikacije*. Domžale: Založba Izolit.

Priloga 1: antična razdelitev retorike²¹

1. Delitev retorike na tri govorniške zvrsti (γένος <génos>, genus):

- a) γένος συμβουλευτικόν ali δημηγορικόν (génos symbouleutikón, demegorikón; *genus deliberativum*), »svetovalno-odsvetovalno govorništvo«, torej politično govorništvo
- b) γένος δικανικόν (génos dikanikon; *genus iudiciale*), sodno govorništvo
- c) γένος ἐπιδεικτικόν ali πανηγυρικόν (génos epideiktikón, panegyrikón; *genus demonstrativum* ali *laudativum*), »hvalilno (slavilno) oz. grajalno« govorništvo

2. Opredelitev štirih delov govora:

- a) προοίμιον (prooímion; uvod)
- b) πρόθεσις (próthesis; predložitev primera)
- c) πίστις (pístis; predložitev dokazov)
- d) ἐπίλογος (epílogos; sklep)

Kasneje se govor deli na šest delov (*partes orationis*):

- a) προοίμιον (prooímion; *exordium* ali *principium* ali *proemium*) – uvod
- b) διήγησις (diégesis; *narratio*) – pripoved oz. prikaz dejstev
- c) τάξις (táxis; *divisio* ali *partitio*) – (raz)delitev
- d) πίστις (pístis; *confirmatio*) – utemeljevanje, dokazovanje
- e) λύσις; (*confutatio* ali *refutatio*) – zavračanje dokazov nasprotnika
- f) ἐπίλογος (epílogos; *conclusio* ali *peroratio*) – sklep

²¹ Povzeto po: 2001. *Antologija antičnega govorništva: Lisija, Izokrat, Demosten, Ciceron, Evmenij*. Ljubljana: Študentska založba.

3. *Opredelitev nalog govornika* (ἔργα τοῦ ρήτορος <érga toú rhétoros>, *officia oratoris*):

- a) εὑρεσις (heúresis; *inventio*) – invencija, izbira primerne snovi
- b) λέξις ali φράσις ali ἐρμηνεία (léxis, phrásis, hermeneía; *elocutio*) – slog, stil
- c) τάξις (táxis; *dispositio*) – dispozicija, razvrstitev, razpored(itev)

Tem trem poglavitnim nalogam, ki tvorijo del, pri katerem je pomembno teoretično znanje, so kasneje dodali še dve (kot »izvršilni del«):

- d) μνήμη (mnéme; *memoria*) – spomin, zapomnitev
- e) ὑπόκρισις (hypókrisis; *actio* ali *pronuntiatio*) – izvajanje, podajanje snovi